

Posudek na disertační práci

Mgr. Hany PAZLAROVÉ, která nese název:

PRÁVNÍ POVĚDOMÍ DĚTÍ ŠKOLNÍHO VĚKU

Disertační práce Hany Pazlarové se skládá z textu a tabulek na 104 číslovaných stranách, ze sedmi stran literatury a z dalších tabulek i příloh na zhruba 30 nečíslovaných stranách.

Východiskem práce jsou teoretické koncepty právního povědomí ve stručném historickém přehledu. Na něj navazuje výzkum dnešních školních dětí. Ten se zabývá komparativním pohledem na úroveň právního povědomí u souborů romské a neromské populace.

V úvodu práce definuje autorka současné postavení dětí v České republice. Údaje přebírá z materiálů UNICEF, Dětského fondu OSN. Konstatuje, že české děti jsou na tom ve srovnání s dětmi z jiných zemí dobře. Podotýká však, že naše poměrně dobré umístění, co do kvality života českých dětí, v porovnání s ostatními zeměmi světa, je výrazem spíše materiálního zabezpečení než duchovního rozměru. Navíc nalezená kvalita života se netýká všech dětí v naší zemi. Není pochyb, že největší marginalizovanou skupinu v tomto směru tvoří děti romské, tradičně označované za společenský problém. Tato skupina se stala výzkumným objektem práce Hany Pazlarové.

Novátorský význam práce vězí v tom, že práva dětí jsou poměrně novým společenským a právně-etickým konceptem, dokonce i v euroatlantickém prostoru. Proto autorka ke zkoumání konceptu lidských práv přistupuje v historickém kontextu. Začíná antikou, pokračuje křesťanstvím. Zde konstatuje, že úvahy o jedinci mimo rámec státu, resp. církve, nejsou nijak častým tématem. Teprve hnutí reformační osmnáctého a devatenáctého století se začíná zabývat formulováním lidských práv. A protestantství se stává silou, která se obrací k jedinci. O dětech, jako zvláštní kategorii lidí, ovšem zatím ještě není řeč.

Učinila to až v prvních desetiletích 20. století reformní pedagogika, která vzešla z psychologie vývojové, sociální a z psychologie dítěte předchozího století. K hlavním postavám patřili E. Keyová, M. Montessoriová, R. Steiner, O. Decroly, H. Parkhurstová, P. Petersen, kteří kladli důraz na dítě jako na člověka, jehož přednosti se mají starostlivě rozvíjet, nikoliv potlačovat, opomíjet nebo ničit memorováním a drilem. Právě švédská spisovatelka Ellen Keyová vydala roku 1902 symbolickou knihu s názvem *Století dítěte*. V ní vyhlásila právo na dětství pro každé dítě, dětství založené na přirozené spontánní výchově dítěte. V zápětí se vyrojily nové pedagogické teorie, které radikálně měnily školní vyučování. Zdálo se, že skutečně přišlo století dítěte. Dítě přestávalo být chápáno jako „malý dospělý“.

V souvislosti s tímto vývojem autorka velmi správně upozorňuje, že výraznější posun, o dvě až tři dekády později, přinesly až „hrůzy 1. světové války“. Statisíce mrtvých na frontě a zástupy sirotků vyvolaly vlnu zájmu o humanitnější přístup k člověku vůbec. Rudolf Steiner krátce po konci války formuluje svoji antroposofii a zakládá waldorfskou školu pro děti dělníků z továrny na tabák Waldorf-Astoria ve Stuttgartu. Principy této reformní školy, zdůrazňující přirozený rytmus každodenního života dětí, se rychle šíří světem. Postupně se rozšíří do více než šedesáti zemí a vytváří největší nezávislý školský systém. Ovšem s malým, ale významným rozdílem. V Evropě byly a dodnes jsou označovány jako školy waldorfské, zatímco v USA jako školy Steinerovy. Což je rozdíl, který autorka bystrou poznámkou uvedla již v historizující části své práce. Vysvětluje, že reformní křídlo liberalismu dávalo přednost absolutní svobodě před vlivem státu, proto v našem případě název zdůrazňující osobnost, tedy školy Steinerovy v USA, oproti dobrovolnému zřeknutí se části svobody ve prospěch širšího společenství, proto název zdůrazňující instituci: školy waldorfské v kontinentální Evropě.

Rozvoj humanistického přístupu k člověku během dvacátého století ale rozhodně nešel jednoduchou a bezproblémovou cestou. Recenzent si v tomto okamžiku neodpustí paralelu. Vojáci, kteří v průběhu první světové války přežili tzv. *granátový šok*, byli pro zbabělost a útěk z boje následně odsuzováni k trestu smrti, nebo mnohaletému věznění. Morální škody pro rodiny i sousedství odsouzených nešťastníků, které po těchto soudech následovaly, byly ukázkou neoprávněně tvrdého přístupu k minoritní skupině zdravotně postižených. Teprve holocaust a druhá světová válka přinesly znalosti o válečném stresu, traumatické neuróze a konečně o posttraumatické stresové poruše. Ta je dnes zahrnuta do Mezinárodní klasifikace nemocí. A žádoucí posuny v pohledu na duševní traumata a jeho dopady pokračují do dnešních dnů. S nevelkým překvapením jsou nalézány nejen fyziologické koreláty těchto poruch, ale i epigenetické přenosy na jedince v další generaci. Toto jsou souvislosti, které jsou mimo zkoumání autorky, patří do rozvíjejících se oblastí neurofyziologie a genetiky, resp. epigenetiky. A epigenetické přenosy v romských komunitách nepochybně existují. Vraťme se však k Haně Pazlarové.

V další části práce autorka účelně zaměřuje pozornost na otázky tradiční romské kultury a jejího vztahu k lidským právům v minulosti i na počátku 21. století. Těžiště jejího zájmu přechází na romské děti a jejich práva. Tento je přirozeným přechodem ke kapitole o právním povědomí nejen romských, ale i českých dětí. Poskytuje teoretické základy plánovanému výzkumu.

Provedený výzkum je definován popisem cílů a stanovením hypotéz. Jako výzkumné techniky byly zvoleny: řízená interview, dotazníky a skupinové rozhovory. Použité interview je převzato z díla amerického klinického a komunitního psychologa Gary Meltona, známého plánováním komunity (*Community Building*, 2006) a který je současně jedním z autorů nejrozsáhlejší příručky pro americké soudce (*A Handbook for Mental Health Professionals and Lawyers*, 2007). Základem pro tuto techniku je pohled na morální vývoj člověka, jako postupné změny v psychogenetickém a psychosociálním životním cyklu člověka, který začali utvářet postupně autoři jako S. Freud, E. H. Erikson, C. Jung, Havighurst, J. Piaget, a A. Maslow. V šedesátých letech 20. století uzavírá tuto řadu Lawrence Kohlberg dodnes respektovanou teorií dětského morálního vývoje. Těžko mohla autorka sáhnout po důvěryhodnější a osvědčenější teorii.

Původní interview založené na Kohlbergově teorii bylo následně přepracováno na dotazník (viz příloha 7). Skupinové rozhovory probíhaly ve školních třídách během dvou vyučovacích hodin. Výzkumný soubor je obtížné charakterizovat. Vznikal během několika let a sběr dat proběhl na třech základních školách v jihočeském regionu. Snad by bylo vhodné, aby průběh výzkumu a charakteristiku souboru (kap. 5.3) autorka podrobněji vyložila během obhajoby.

I když dle mínění recenzenta získané výsledky v další části textu lze považovat spíše za orientační než přísně validní, je nicméně dobře, že obrovská práce, kterou vykonaly desítky výzkumníků a tazatelů, byla zpracována a nepřišla na zmar.

A výsledky nejsou bez zajímavosti. Více chybějících odpovědí bylo nalezeno u písemné formy odpovědí než u odpovědí ústních. Právní povědomí roste s věkem dětí. Byla nalezena závislost mezi školním prospěchem a úrovní právního vědomí. Děti s dostatečnou nebo nedostatečnou známkou z češtiny a matematiky vyjadřovaly častěji společensky méně přijatelné postoje. Podobné výsledky přineslo také vyhodnocení modelových situací v další části výzkumu. Za významné lze považovat, že nebyly nalezeny výraznější rozdíly v hodnotě odpovědí mezi chlapci a dívkami.

Pro oba soubory platí, že školní prospěch v češtině a matematice a věk přímo souvisejí s úrovní právního povědomí dětí. U romské části souboru oproti neromské se zjistilo, že u romské populace je celkové právní vědomí nižší a s věkem se nalezené rozdíly zmenšují; romské děti kladou větší důraz na aktivní, participační práva.

Problémy s nedostatkem a neznalostí právních informací si uvědomuje většina zemí současného světa. K cílenému vzdělávání zaměřenému na vznik a prohlubování právního vědomí dochází v mnoha z nich. Byly vypracovány zvláštní programy zaměřené na zvýšení právního vědomí pro seniory, pro ženy a dívky, k nácvičku právních dovedností dochází dokonce prostřednictvím uličního divadla v chudinských čtvrtích. V právnické komunitě vznikají návrhy na zjednodušení právního jazyka tak, aby byl přijatelný i pro běžného občana. Pro nácviček právního vědomí existují scénáře besed v televizních stanicích a rádiích. Dochází ke zveřejňování průběhu soudních procesů a vynesení rozsudků. Není pochyb, že kultivace právních znalostí a dovedností je současným úkolem také pro naši romskou komunitu. A není lepší cesta, než začít budovat právní vědomí u školské mládeže, romské i neromské. Výsledky této práce jsou k tomu dobrým krokem.

Dle recenzenta by při obhajobě bylo účelné, aby autorka práce zdůraznila výsledky, které považuje za nejvýznamnější, zvláště ve vztahu k romské kultuře a komunitě, a které recenzent v posudku možná nedocenil.

Práci doporučuji k obhajobě.

Doc. PhDr. Pavel Hartl

26. května 2008